

КАКВО РАЗКАЗВА ЕДНА ГРАФИКА

Трифон Трифонов

Abstract: *Graphic work from 1564, depicting the janissaries' deployment in the battle of Varna, seen by the rear at around 3 o'clock on the afternoon of 10.11.1444.*

Keywords: *Varna, battle, sultan, janissaries, king, attack, death*

Фиг. 1. Графика от 1564 год.

Фиг. 2. „Варненската битка – старинна скица, Полша“

Особеният ни интерес към тази графика се появи през 2010 година, когато я открихме в монографията на Винценти Свобода „Варна 1444“ с надпис на полски език: „Разположение на турския лагер“ (Фиг. 1) (22). „Особен интерес“ защото тя е отпечатана и в друга монография, „Паметна битка на народите“ на Бистра Цветкова, без надписа на полски език, само с бележка отдолу: „Варненската битка - старинна скица, Полша“ (Фиг. 2) (24). Изображенията на средновековните битки не се отличават с голяма достоверност, а и поради недостатъчно познания за битката тогава, графиката остана без внимание от наша страна. Своите съмнения относно достоверността вероятно е имала и Цветкова, но не е могла да синхронизира изображението с източниците

и тази „скица“ води авторката при подреждането на турците на бойното поле и местонахождението на техния лагер. Ще се опитаме да внесем повече яснота по въпроса какво точно изобразява графиката.

Нашият приятел Борислав Петров ни насочи към полски сайт с кратка история на графиката. Тя е отпечатана за първи път през 1564 г. в „Хроника или история на света“ на Марцин Биелски в Краков и отново през 1597 г. в „Полска хроника“ на същия автор. Оригиналните размери на изображението са 11 x 13.5 см, отбелязана е и техниката на печатане (5).

От мащаба на графиката става ясно, че това не може да бъде лагер на петдесетхиляд-

на войска. Той се е намирал приблизително на мястото на днешната Аерогара-Варна, на километри от бойното поле. През 1847 г. генерал-лейтенант фон Йохмус описва валове, но ги определя като укрепление на еничарите (2, 12).

Интересът към графиката в Средновековието и някои детайли от нея ни наведоха на мисълта, че тя е рисувана по спомени на очевидец и ни показва еничарската позиция към 15 часа на 10. 11. 1444 г., гледана от северозапад. По него време султанът вече е при еничарите (15), а турски летописец съобщава, че „худавендигярът останал с личната си войската на едно тясно“ (2). Започваме от вала на преден план.

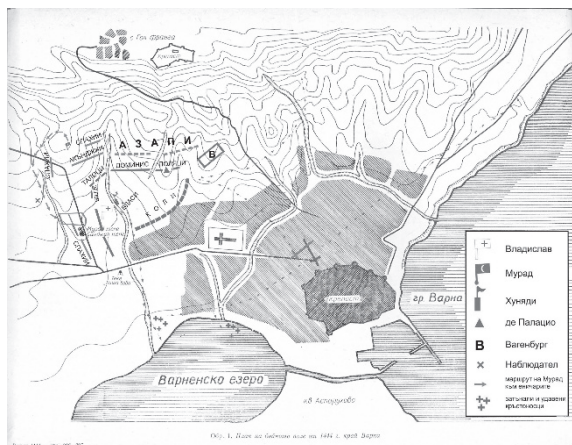
Изследователите и досега не са единодушни за предварителното оборудване на бойното поле от турците, някои направо отричат наличието на замаскиран ров (15), макар Мачей Стрийковски през 1575 г. да пише за това (4). Ров действително има. Той е изкопан за една вечер от българите-джерахори, замаскиран е с тръни и храсти. Братя Шкорпил го откриват след 1906 г. и го определят като ров защитаващ султанската шатра (24), макар че еничарите често използват рова в бойната си практика (14). Наличието на ров с ескарп се потвърждава и от разкопките на Джингов през 1964 г. (2), а де Бонфини съобщава за укрепление и два вала (18). Графиката изключително точно изобразява еничарската позиция малко преди атаката на краля (Фиг. 3) и първият ни аргумент в полза на това твърдение е споменатият вал. Той е изграден на източния бряг на днешното Балан дере с пръст, изкопана от дерето, подсилен с верига срещу евентуални рицарските атаки в гръб на еничарите. Правилният изговор на наименованието е Баалан дере, на оригиналната скица на Парка-музейто е изписано „Баалам дере“ (23), а преводът гласи: „Дерето, което сковава (противника)“, от турският глагол „bağalamak“ - връзвам, сковавам. Веднага след вала са едногърбите камили, чиято миризма и странен вид, плашат рицарските коне (13, 14). „Странният вид“ на камилите се заключава в конусите, които имат на гърбиците си, още едно потвърждение, че изобразеното на графиката отговаря на действителността.

Само една камила има водач, вероятно тази, върху която са торбите със златни и сребърни монети, пръскани по татарски обичай (8) пред фронта с цел сриване устрема на противниковата атака. Тук има оръдия, има и оседлани коне. След като разбиват конните му крила, султанът се укрива в една укрепена долина (15) и започва трескаво да огражда палатката си с колове, оседлани коне, мулета и камили (11). Твърдението, че камилите пред еничарите имат за цел да сринат рицарската атака не е вярно. Полският изследовател А. Михалек пише: „Успехът на турския план зависи от това дали рицарите ще атакуват еничарите, а успехът на християнския план - дали ще удържат на такова изкушение“ (1) и неслучайно предната еничарска позиция е привидно слаба.

Следващият обект на графиката е еничарското каре. Войниците от карето са с традиционната еничарска дреха – долама, чиито пешове са подпъхнати под колана, с високи еничарски шапки - бьорк, с някакво оръжие на рамото, твърде късо да е огнестрелно. Това е арбалет, който ползват и турците, наричан с персийската дума „земберек“ - „пружина, ресор“, защото е със стоманена дъга. Осемдесет и втора орта (батальон) от еничарския корпус се наричат „земберекчи“ (14). Вероятно на малки разстояния за борба с рицари турците все пак разчитат на арбалета, въпреки малката му скорострелност. От ляво и дясно на карето има конни отряди с чалми и знамена на пиките и копията, гвардейци и конниците, спасили се от клането, на което кралят подлага спахиите от лявото турско крило (15).

Калимах (16) и де Бонфини (18) по един и същи начин съобщават, че на 10 ноември след изгрева султанът се установява на хълм над дясното християнско крило, откъдето оглежда като на длан християнската войска. Там все още личи кръгов окоп. Бехайм е по-конкретен и казва, че на хълма султанът разпънал шатра си (15). В края на разказа си за битката де Бонфини подчертава, че независимо какво са писали Калимах и унгарците, според турски източници към Азия, на север е Амрат (Мурат), в средата - преторианците (еничарите) и най-бързите конници, гвардията, а към Евро-

па, юг, е пашата с войската, анадолците (18). Недвусмислени са и сведенията за местенето на султана. Бехайм казва, че когато конницата му е разбита „духът на султана е сломен и той отива при еничарите, които го боготворят“ (15). Пак де Бонфини съобщава, че „кралят бързо се отправил срещу Амрат с войската си, подредена в квадратен строй“ в укрепена позиция (18).

Фиг. 3. Скица на битката от 1444 г. край Варна върху карта на Георги Джингов от 1964 г.

Така султанът се озовава в еничарското каре. В центъра му е изобразена шатра - ниска, с малък диаметър, чергилото на входа е отменнато. Изобразен е още конник с чалма и шалвари върху кон, изправен на задните крака. Зад конника има фигура с дълга дреха, с голяма яка и чалма, в дясната си ръка държи неясен предмет, а в лявата - дълъг жезъл с топка на върха. Такова облекло е отличителен знак за висшите османски сановници и командири и вероятно това е самият султан Мурад II. В двореца Топ капу в Истанбул има подобна рисунка на султан Сюлейман Кануну (17).

Пред еничарско каре има изобразен още един отряд войници, също с доламі и високи шапки. В тила на отряда се виждат седем фигури с чалми, държащи някакви щандарти, ръцете им са на кръста, зад всички има ездач на кон. На фланговете на този отряд има по един отряд от копиеносци. Те са облечени с дълга горна дреха, а на главите си имат чалми, вместо еничарска шапка. Според нас с този отряд се изчерпва достоверността на графиката, на другите изображения ще се спрем бегло

по-нататък.

Според Шкорпил бойците от предната еничарска позиция са защитени от един клиновиден вал с денивелация около два метра над околния терен, приблизително по протежение на днешния булевард „Ян Хуняди“, със железните щитове върху него (25). По него време в еничарската позиция има не повече от 2500 еничари (3, 21), султанската гвардия и още поне 1000 конници от оцелелите след кралските атаки в долината (15) около 5000 мъже, които знаят че им предстои последно изпитание и, ако го издържат, ще живеят. Турците виждат подготовката за атака и правят всичко да не усетят рицарите клопката. В плановете на турското командване няма вариант предната позиция да издържи удара и да спре атаката на рицарите, тя служи за примамка.

Много летописци съобщават, че еничарите се разстъпват и пропускат кралския отряд. „Пуснете го това свинче да влезе“, гласи заповедта на султана към еничарите (2). Как е изградена клопката?! С рова, изкопан на около 200 метра зад предният отряд, с хребета на север и могили на юг, тя има формата на буквата “П“, като паст, отворена на изток-югоизток, срещу християнския център. Бонфини казва, че Владислав е срещу ямата и вала (18), т.е. кралят е на десния фланг на кръстоносния център с фронт на запад. Това сведение изрично подчертава наличието на ров с вал в еничарската позиция. И кралят, и Хуняди, когато преследват (8) спахиите и татарите, не забелязват рова, който остава в самата еничарска позиция. Според Шкорпил ровът е дълъг 400 метра, широк 4 и дълбок 2 метра, с ескарп на западния бряг, едно непреодолимо препятствие за тежък рицар (25). Липсата на елементарна фортификация пред еничарите хвърля в съмнения опитния воин Хуняди, който участва с краля в две атаки срещу конните крила на турците и добре оглежда на северозапад цялата еничарска позиция. Обстоятелство, което наклонява везните в полза на атаката, е раздвижването около султанската шатра и изчезването на султана. Хуняди, военен командир на похода, е против действията на отделни отряди и споделя своите съмнения с краля като казва: „Господарю, Вие не познавате на султана и

турците навигите, как те могат да отмъщават”. Владислав обаче не взема под внимание думите на войводата, съветът на Хуняди е изпълнен обратно, „...той заповяда боя...”, „... избра измежду рицарите петстотин конника от най-добрите, той не поиска нито един повече от тях“ (15). Турският летописец Хюсеин също съобщава, че напразно кралят е съветван да се откаже от атаката срещу еничарите (2).

Дълбочината на еничарската позиция е около 500 метра. Ровът, изкопан на вододела на деретата Франга и Баалан, я разполовява. Единствената възможност да се наблюдава позицията и ставащото в нея е от десния бряг на Баалан дере, образуван от невисок хребет, извън обсега на еничарските стрели. Ровът е на около 400 метра от наблюдателите на Хуняди и е невъзможно да бъде забелязан. Замаскиран, той не е изобразен на графиката, неговото място е между предната позиция и еничарското каре. В потвърждение на съществуването на още един ров де Бонфини казва, че между двата вала турците имат укрепления от каруци и камили (18,21). Забележете, “между двата вала“, т. е. единият ров е отворен на запад, а другият - на изток По него време пехотата в Европа се сражава срещу рицари от укрепени позиции - валове, ровове, набити колове (7), а за да не могат рицарите да развият успеха си при пробив, тилът на пехотата също се укрепява (19). В случая е използвана точно тази схема и при дисциплината на еничарите и при замаскиран ров в тила им рискът е минимален, а успехът - сигурен. Освен рова турците имат още една изненада за рицарите - двата отряда от пикинери и алебардисти на фланга. Това е класическа схема за обкръжаване на противника - слаб център и силни флангове, така е и при Маратон (6), и при Кана (6). Бойният ред на предния отряд показва замисъла на турското командване и още веднъж, че графиката отразява реални събития. По време на битката край Варна, в Западна Европа пиката и алебардата успешно отразяват атаките на рицарската конница. Алебардата е наричана ”убиец на рицари“ (9). Пикинерите държат рицаря на разстояние, а задният ред алебардисти секат залисания в гора от пикати рицар или подсичат краката на коня му с режещите куки

на алебардата. Еничарите ползват една сравнително малка алебарда, наричана „италианска“ (10, 21). След като пропускат отряда на краля, еничари с пикати и алебарди се строят в тила му и затварят пътя за отстъпление, капанът щраква. В същото време останалите еничари от околните височини започват „отстрел“ на тези рицари, които не загиват в рова. От 50 метра разстояние нито една броня не издържа удара на ”тежка стрела“ от двойно рефлексния лък, наричан на Запад „турски“ (9). Да не забравяме и земберекчиите! В класическата рицарска атака клинът е следван от пехота, която разширява, пробива (9) и брани рицарите от пикинери и алебардисти, срещу чийто плътен строй рицарите са безсилни. След рицарския клин край Варна не тича пехота. В кръстоносната войска пехотинци са само защитниците на вагенбурга, в кралския отряд няма дори конни стрелци, които да неутрализират стрелците с лък, еничарите. Те отлично виждат своите мишени, ниското слънце им свети в гръб и заслепява рицарите през тесните процепи на шлемовете. В разказа на де Бонфини след израза ”македонска фаланга“ има скоби с въпросителна от преводача (18) и с право - македонската фаланга отдавна не съществува, но настръхналият от копия и алебарди строй, обградил кралския отряд, много прилича на този несъкрушим за времето си боен ред. И действително, никой от кралския отряд не се завръща. Кралският кон е повален, а кралят – убит (11, 15, 18), Енеас Силвиус, бъдещият папа Пий II, пише че „кралят вероятно е загинал от рана в главата“ (15), убит с боздугани. Анонимният турски автор пише, че кралят е повален с „топуз“, т.е. с боздуган (13).

Кралят и Хуняди знаят разположението на силите в еничарската позиция, а раздвижването на хълма се тълкува от краля като бягство на султана от бойното поле, разстоянието между владетелите е 1300 метра. Единствен Хуняди не е убеден в това. Огромният тъпан на еничарите бие, чува се на километри разстояние, това значи: „Държим се!“ и е зов за помощ (14, 21). Обстоятелството насторожава войводата и със свитата си той отива на разузнаване, само така може да се обясни неговото отсъствие при атаката на краля, описано

от хронистите като зает с битка на лявото крило (11, 18). Войводата заобикаля еничарската позиция по най-краткия път от юг и прави дълбок рейд в тила ѝ. По това време турската конница е пръсната и цялата християнска войска е в очакване на разпорежданията му след военния съвет (11, 13, 118), но преди това Хуняди твърдо иска да знае къде е султанът, ние сме убедени в това.

Ако нашите разсъждения са правилни, графиката е рисувана по спомени на войник от свитата на войводата, единствените християни в тила на еничарите след местенето на султана и преди атаката на краля. Владислав никога не узнава изменението в бойната обстановката и атакува без да дочака завръщането на Хуняди от разузнаване. Подбуждан от младите рицари (13) около него, завиждащ на славата на Хуняди (11,13) и заблуден от малобройността на „личната армия на султана“ (2), кралят, въпреки молбите на Хуняди (11,13,18) и в негово отсъствие атакува, като мисли че без султана еничарите и позицията биха били лесна плячка. Един турски летописец пише, че преди да бъде убит Владислав извиква: „Господарю, Мурад!“ (2, 20), което може да звучи като: „Господи, Мурат!“ и да е израз на изненадата на кралят, видял от височината на бойния си кон султана в карето от еничари. Хуняди се връща, когато кралската глава се разнася на пика.

Да разгледаме графиката извън предпологаемата еничарска позиция. Като цяло е изобразено бойно поле. Пред фронта на пешаците има разположена в дъга турска артилерия, облак от дим пред дулото на един от топовете, а друг се зарежда. Зад артилерията има двама души с дълги дрехи с жезли, единият от които е вдигнал властно ръка. До него има фигура в молитвена поза, а зад всички, конник с вдигната ръка върху кон, изправен на задните крака. Изобразени са и две кучета. От двете страни на артилерията има множество конни отряди с вдигнати копия и пики, които вероятно се хвърлят в бой. Но най-интересна е сцената в самия горен край на графиката. Пред артилерията има конници в дъга с подпрени на стремената пики, вляво - един рицар, всички останали са турци с чалми. Пред конниците има

седем фигури с дълги горни дрехи, които не са на кон, някои от тях носят на рамо някакво оръжие.

Най-горе двама конници с наведени копия са в галоп един срещу друг, държащи пики под десните си мишници. Главите на конете са наведени по начина, по който конете набират скорост, а опашките им се веят. Конникът в дясно е облечен с нещо като шалвари, но е с шапка. Конникът вляво също е с шалвари, но с чалма. Между тях има фигура с дясна ръка на кръста, лявата ѝ ръка е вдигната и държи кърпа или флаг. Подобен двубой се разиграва в началото на Куликовската битка през 1380 г. между татарина Челубей, Темір мурза (Железният княз) и Пересвѣт - замонашеният брянски болярин Александър. Богатири падат мъртви, но Челубей пада назад, което е лоша поличба за татарите (19). В армиите на Изток подобни схватки не са изключение, но в случая в изворите няма и намек за такъв двубой.

Авторът се е постарал да даде живот и достоверност на графиката си със задния план, но главната тема все пак остава еничарската позиция. Изобразеното на нея се връзва с източниците, вижда се замисълът на турците за хода на битката и изграждането на позицията, изобразен е и тиловият вал, който е причина за толкова неясноти и неточности при описанието на цялото сражение. Всичко това още веднъж сочи, че първоизточник на изобразеното е очевиден. Накрая съвсем професионално авторът е изобразил карето и всичко зад него в перспектива.

ЛИТЕРАТУРА

1. Биелски, Мечислав. Владислав III Варненчик на Балканите (1443 - 1444). ВТ, 2006
2. ВАРНА 1444. Сборник от документи. ДВИ, София, 1969.
3. Георгиева, Цв. Еничарството в българските земи. С., 1988.
4. Грабовски, Т. Ст д - р. Варна, Полша и Владислав Ягеллонски. В: Полска библиотека, С., 1923.
5. <http://polona.pl/item/360571/1/>
6. Девриз, Келли, Мартин Догерти, Йен Дикки, Филлис Джестис, Роб Райс. Великие сражения древнего мира 1285 год до н. э. - 451

год н. е.. Москва, Эксмо, 2008.

7. Де фриз, Келли, Мартин Догерти, Йен Дикки, Филлис Джестайс, Кристир Йоргенсен. Великие сражения Средних веков 1000 – 1500. Москва. Эксмо, 2007.

8. Де Палацио, Андреас. Писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Лудвиг. Превод Милко Мирчев. ИВАД, XV, 1964.

9. Жарков, С. Рыцарская конница в бою. Москва, Эксмо, 2008

10. Жарков, С. Средневековая пехота в бою. Москва, Эксмо, 2008.

11. ИВАД III, 1909.

12. Johmus, A. Notes on a journey into the Balkans, or mount Naemus in 1847. Geographical journal, London, vol. 24, 1854.

13. Имбър, Колин. Кръстоносният поход към Варна 1443 - 1445. Варна, МС, 2015.

14. Карахасан - Чънар, Ибрахим. Османските потайности: Еничарите. С., 2007.

15. Коларов, Хр. Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444. ИНМВ 1970 V (XXI).

16. Коларов, Хр .Хрониката на Калимах

- важен извор за Варненската битка от 1444 година. ИНМВ 1973, IX (24).

17. Консталим, Енгус. Лепанто 1571 год. Москва, Эксмо, 2012.

18. ЛИБИ, т.V. Унгарски латиноезични извори, ч. I.

19. Митяев, А. Книга будущих командиров. Москва, 1974.

20. Нешри , Мехмед .Огледало на света, С., 1974.

21. Николле,Д.,Янычары.Москва,Астрель,2004.

22. Swoboda, Wincenty. Warna 1444, Kraków, 1994.

23. Скица на Парка - музей “Владислав Варненчик“ от 1935 г.

24. Цветкова, Б., Паметна битка на народите.Варна,1979.

25. Шкорпил, Х. К. Владислав Варненчик 1444 - 1923, Варна, 1923.

Инж. Трифон Стоянов Трифонов

GSM: 0898 22 32 51

e-mail: trich@abv.bg